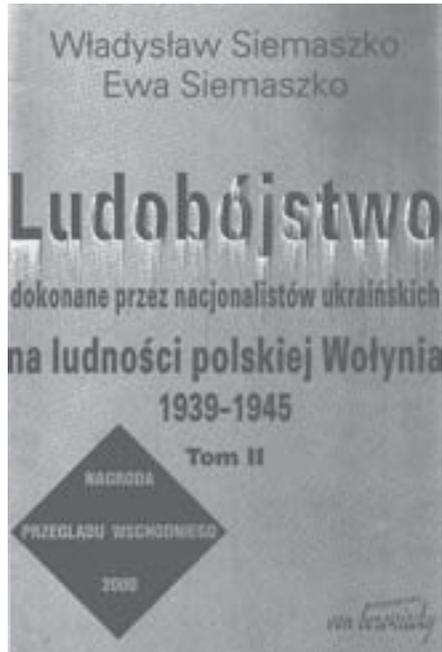

Igor MARЧУК

Semaszko W. Semaszko E.
Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia
1939-1945.

Warszawa, 2000. T. I. s. 1 – 1000; T. II. s. 1001-1440.

Під таким претензійним заголовком (у деяких працях трапляються ще гучніші назви: “масові мордування”, “етноцид”, “геноцид” або ж “екстермінація польського населення на Волині”) польські дослідники підсумовують свої тривалі дослідження цього контроверсійного питання, подаючи у книзі не лише власну інтерпретацію українсько-польського конфлікту, але й численні документи, свідчення та спогади учасників тих подій.

Саме дослідження розпочалося в 1984 році за активного сприяння Товариства жовнівів 27-ої Волинської дивізії АК. У 1990 р. з’явилася книга Йозефа Туровського і Владислава Семашка (“Zbrodni nacjonalistow ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939-1945”).

“Злочини українських націоналістів щодо польського населення, скоєні у 1939-1945 рр. на Волині”, що була своєрідим підсумком першого етапу досліджень.

Дивусе період, обраний за предмет дослідження. Якщо взяти до уваги те, що автори намагаються фіксувати всі акти терору (побиття, грабунки, образи, погрози, обмеження свободи, підпали, замаху, вилучення майна, здачу контингентів і т. д.), то чому обмежилися Другою світовою війною? Може, треба було почати ще з 20-х рр. ХХ століття, адже тоді теж були підпали, грабунки, побиття. Тобто, вже у самій назві монографії відчувається штучне розширення меж польсько-укра-

їнського конфлікту на Волині у 1943-44 роках до масштабів Другої світової. Мабуть, авторам сподобалась думка про те, що волиняки та поліщуки були “п’ятою колоною” у розгромі II-ї Речі Посполитої у 1939 році, хоч і боролись у лавах польської армії за незалежність Польської держави. Варто нагадати польським історикам і про події у Карпатській Україні 1938-1939 років, коли польська резидентура другого відділу Генерального Штабу під кодовою назвою “Ральф” та експозитура N 2 у Львові організували вбивства свідомих українців і створювали спеціальні групи, які під виглядом вояків “Карпатської Січі” займалися грабунками й убивствами з метою дискредитації українського національно-визвольного руху. До складу таких груп зараховували тільки поляків, які мешкали у містах Стрий, Сколе, Дрогобич, добре володіли українською мовою і знали побут та звичаї гуцулів, бойків, лемків. У фондах Особливого архіву в Москві можна знайти докладну інформацію про діяльність цих загонів включно з оперативними картами місцевості, де чинилися злочини. Можливо, поляки використовували цей досвід і на Волині.¹

Незрозуміла позиція авторів у висвітленні подій 17 вересня 1939 р. – 22 червня 1941 р., коли Волинське воєводство стало частиною УРСР. У той час усіма репресіями керували карально-репресивні органи НКВС, а не мирне українське населення, яке зазнало не менших репресій, ніж поляки. Навряд чи варто звинувачувати українців у тому, що вони радо вітали прихід військ Червоної Армії чи служили в міліції та інших радянських установах: після польського панування будь-яка інша влада здавалась людям кращою (як у приказці: “хоч гірше, аби інше”). Немає сенсації й у тому, що українці масово доносили на поляків. Поляки, напевно, займалися цим не менше. У цьому плані теза шановних авторів виглядає малопереконливо і ставить під великий сумнів достовірність багатьох свідчень, цитованих в обох томах монографії.

Як основне джерело упорядники використали повідомлення-реляції поляків, що підриває довіру до багатьох відомостей, уміщених у цій праці. Спогади – річ дуже суб’єктивна, тому історики звертаються до них лише як до допоміжного джерела. На жаль, автори цього солідного дослідження все зробили навпаки. Це видно вже з того, що зі сторінки на сторінку мандрують твердження, ніби українці юрбами ходили під польськими будинками, наспівуючи: “Смерть, смерть ляхам, смерть. Смерть московсько-жидівській комуні”, а в кінці літа – восени 1941 року в багатьох місцевостях вивішували плакати з закличками нищити поляків, жидів, москалів. Авторі не наводять ні тексту такого плакату, ні його

¹ Порочук В. Документи колишніх польських спецслужб розсекречено // “Волинь”. – 7 червня 2002 р.

зовнішнього вигляду, лише перераховують села і містечка, де він з'являвся. Але ж відомо, що всі оголошення в той період друкувалися і затверджувалися німецькою окупаційною владою і походили саме з її середовища, що можна перевірити, переглянувши відповідні архівні фонди, які в українських архівах так і називаються – “окупаційні”. Отже, твердження польських істориків є більш ніж сумнівним.

У I-му томі автори подають короткий інформаційний огляд Волинського воєводства у 30-их рр. ХХ ст. і наводять статистичні дані про чисельність польського населення з 1931 до 1942 року. Особливо цікавими є відомості за 1942 рік, узяті з Архіву новітніх актів (Archiwum Akt Nowych). Але використання адміністративно-територіального поділу ще 1930-их рр. не дає можливості їх належним чином перевірити, оскільки в українських архівах ці дані даються порайонно, згідно з тогочасним адміністративно-територіальним устроєм. Викликає певні застереження інформація про населення міста Рівне: “До 1941 р. в місті проживало близько 43% жидів. Іншу частину мешканців становили поляки (40%) і українці (всього 17%)”. За даними документів, на 1 жовтня 1941 року у Рівному проживало 36550 чоловік; із них польської національності – 8706 чоловік, тобто лише 23,8%, а не 40%, як вказують автори. Українців у місті справді проживало всього близько 16%.² Очевидно, що питання чисельності польського населення на Волині у 1942–43 рр. залишається відкритим і вимагає ґрунтовного вивчення.

Так само з легкої руки авторів до винятково польських потрапили деякі українські села й хутори, – наприклад, колонія Юзефівка, Любомірка, Старокорецькі хутори у Корецькій гміні, хутір Труді у Степанській гміні (до речі, у 1940 році там переховувався Тарас Дмитрович Боровець – “отаман Тарас Бульба”, якого автори охрестили Максимом Боровцем), – де переважало українське населення.

На жаль, Владислав і Єва Семашки якось “забули” про злочинність, для якої війна – це відсутність правосуддя і можливість приховати свої злочини у вирі бойових дій та каральних акцій. Зрозуміло, що частина польського населення стала жертвою саме кримінальних злочинців, яким було все одно кого вбивати чи грабувати. Та це не привід називати їх українськими націоналістами.

Крізь усю монографію проходить червоною ниткою твердження, що ні польське підпілля, ні шуцмани, ні мирне населення не чинили жодних відплатних акцій щодо українського населення, поводитися тактовно і відбивались від банд бульбівців і бандерівців. Ось цитата зі с. 808: “У травні 1943 року німці завербували молодих поляків... (у Сарнах) до відділу Schutzmannschaften і, озброївши їх, спрямували проти українських на-

ціоналістів і радянських партизанів... Schutzmannschaften провів також кілька відплатних акцій на українських селах, підпалюючи господарства і стріляючи в українців”³. Подальших пояснень немає, бо вони не вигідні авторам двотомника. А ми спробуємо описати тогочасні події, спираючись на документальні дані, яких не бажують використовувати Владислав і Єва Семашки. У звіті станичного с. Мізочик Мізоцького району (нині Здолбунівський район) Рівненської області, датованому літом 1943 року, говориться, що у селі протягом 1936–38 рр. проживав тільки один поляк, який потім перебрався до села Білашів. А в цьому селі “ляхи зробили для українського народу такі річі: вбили з нашого села 3 чоловіки, спалили 2 клуні, пограбували сало, гуси і кури. Вбили таких:

Виногородського Івана з 1911 [р.н.] – вбито в Мізочі

Надленок Савка

Мосійчук Профір з 1887 р. – вбито у селі 24/VII-43 о год 12...

Полтавець

Пост. 4/VIII?43 р.”⁴

У селі Тайкури Здолбунівського району 9 липня 1943 року жертвами поляків стали 20 українських громадян, що підтверджують ті ж документи.

Разом із німцями й угорцями поляки спалили село дотла. До жовтня 1943 року тут згоріло 223 господарства⁵.

У селі Здовбиця Здолбунівського району застрелені поляками:

1. Демчик Федір 1892 – 5.VIII.1943

2. Година Варвара 1914 – 15.IX.1943

3. Шолудько Захар 1900 – 5.VIII.1943

4. Шолудько Марія з трирічною дитиною 1906 – 5.VIII.1943⁶

Цей сумний список можна продовжити.

У квітні 1944 року керівник Ровенського підпільного обкому КП(б)У В. А. Бегма надіслав у Київ звіт про діяльність свого партизанського з'єднання протягом 1943 року. У документі фігурує також польське з'єднання № 3 (ком. Сатановський Р.), бійці якого вбили 390 українських націоналістів і поранило 47. Серед жертв було багато простих українських селян⁷.

Описуючи сутички у Рокитнівському районі, автори “забули” повідомити, що за участю польського населення колоній Рудня Льва, Довгань, Окопи, Боровські Будки радянські партизани протягом 1943 року

³ Siemaszko W. Siemaszko E. Ludobojsnwo dokonane przez nacionalistow ukrainskich na ludnosci polskiej Wolynia 1939 – 1945. Warszawa, 2000. Tom I, s.808.

⁴ ДАРО, фонд Р – 30, оп. 2, спр. 63, арк. 3.

⁵ Там само, спр. 65, арк. 35-40.

⁶ Там само, спр. 65, арк.20.

⁷ ДАРО, фонд 1, оп. 1, спр. 4, арк. 76.

² Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), фонд Р-33, оп.1, спр.355, арк.2.

селі Карпилівка знищили близько 250 українців. Тільки 31 жовтня 1942 року під час третього нападу було спалено живцем і вбито 183 українців; серед них був підпільник ОУН “Коник”, член надрайонного пропагандивного відділу⁸. Саме тому місцеві українські боївки й провели у грудні 1943 року відплатну акцію у згаданих колоніях, які до того моменту охороняв партизанський загін Яна Наліпки.

7 квітня 1943 року “погано озброєна” польська самооборона з Гути Степанської знову разом із більшовицькими партизанами напала на кілька відділів УПА, які відпочивали після рейду в с. Бутейки гміни Степань. Село повністю згоріло, і повстанці постановили, що за “спалені Бутейки, за вісім убитих стрільців, за ранених Крука, Комара мусить відповісти Гута. Народ цього чекає”⁹.

Бій в Івановій Долині у кінці квітня 1943 року – широковідомий факт. Навіть псевдоісторик В. Поліщук спромігся оприлюднити опис цієї акції стрільцем УПА, зробивши гарну вирізку з тексту, щоб його бодай у чомусь не запідозрила польська сторона. А мова там велась ось про що: “Кам’яноломний комбінат в Івановій Долині до того всього став притулком для всякої міжнародної сволоти. Тут сіли “господарювати” більше сотні німаків, кілька десятків голяндців і поверх двох сотень ляхів. Щоб прогнати цю голоту селяни сіл Головина, Підлужного, Трубиці, Звіжджа мусили остатками своїх можливостей поповнювати харчові запаси наїзників... Німці дійшли до такої розгнужданості, що дозволили ляхівським недобиткам для вправ стріляти за Горинь в села...”¹⁰ Ідилічна картина: під охороною німців польська поліція проводить в українських селах стрільби по живих мішенях. Крім того, тут знаходився значний запас вибухових речовин. Тому основною метою нападу відділів УПА на Іванову Долину було захопити вибухові матеріали і знешкодити ворожий гарнізон, а не знищити місцеве польське населення, як стверджують автори багатьох польських праць, у тому числі й цієї. Втрати ворога після нічного бою: німці – 40 стрільців і 2 офіцери, польська поліція – 150 чоловік. Наступного дня німці віддячили своїм помічникам, розстрілявши 25 поляків за зраду¹¹.

Багато документів свідчить, що польське населення і мережа польського підпілля “Вахляж”, ZWZ-AK активно співпрацювала як із німцями, так і з більшовиками. Довгий час у радянській літературі оспівували подвиги агента-бойовика Миколи Кузнецова (він же Пауль Зіберт), який за допомогою польського підпілля АК організував у Рів-

ному кілька гучних убивств німецьких партійних і військових функціонерів. За це нацисти розстріляли кілька сотень українців-заручників, бо на місця атаків поляки підкидали документи, які компрометували українських націоналістів. Цю інформацію підтверджує у своєму дослідженні учасник підпілля Вінцентій Романовський: “Геніальний радянський партизан Микола Кузнецов разом із двома росіянами, а також одним українцем і групою з кільканадцяти жовніврів АК, самовіддано працюючи поза партизанським загonom, сіяли паніку серед німецької окупаційної влади України. Саме тому 11 листопада відбулися розстріли в’язнів і спалення осель поблизу вул. Білої, в Сосонках і на Видумці в околицях Рівного”¹².

Дуже скромно автори оцінюють напади польських відділів на українські села і навіть не намагаються підсумувати загальне число жертв цих акцій. У передмові (точніше, у примітках до неї) Ришард Павловський стверджує, що у відплатних акціях загинуло тільки 100 українців (понад 300 чоловік загинуло в боях) і це всі українські жертви. Та з кількох процитованих вище документів виходить, що не всі. Хоч автор звинувачує українських істориків у фабрикуванні фактів про загибель українського населення, нібито “українська сторона різними способами завищує кількість втрат від рук поляків”. Подаємо ще один “сфабрикований” документ:

“Поіменний список вбитих ляхами українців с. Гільча.

У списку 11 осіб спалено поляками 10.VII.1943 р.

1. Кучкарук Максим 1894 р.н.
2. Кучкарук Соломонка 1893 р.н.
3. Савчук Пантелеймон 1865 р.н.
4. Савчук Юстина 1869 р.н.
5. Новандюк Трохим 1883 р.н.
6. Троян Евген 1891 р.н.
7. Калюжна Олена 1876 р.н.
8. Гришина Микола 1918 р.н.
9. Коберник Наталія 1873 р.н.
10. Заремба Марина 1900 р.н.
11. Суходол Антон 1885 р. н.¹³

Ось один звіт із тих часів (весна 1943 року):

“В наслідок лядських провокацій народ стає до самооборони. Горять лядські колонії. Ляхи втікають до міст. Це явище загальне; є випадки, що самі підпалюють свої хати і добровільно голосяться на виїзд. Німці вивозять їх з родинами на роботи до Німеччини... одночасно частину

⁸ Літопис УПА. Нова серія. Київ – Торонто, 1999. Том 2, с.302.

⁹ ДАРО, фонд Р – 30, оп. 2, спр. 9, арк. 118-120.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Romanowski W. ZWZ – AK na Wołyniu 1939 – 1945. – Lublin, 1993. – S. 278.

¹³ ДАРО, фонд Р – 30, оп. 2, спр.65, арк. 8.

ляхів німці лишають для агентурної служби, частину озброюють – творять шудманшафти. (Столин – 120 чол., Дубровиця – 60 чол., Сарни – 100 чол.). Є випадки втечі ляхів зі зброєю. З Сарн 27.IV.[1943] втікло 40 озброєних ляхів.

Виразна активність ляхів проти нас. Сарненська округа:

8.IV. ляхи замордували кілька родин в с. Ромейки;

10.IV. напали на с. Яцулі, замордували 6 осіб;

10.IV. напали разом з німцями на с. Нівецьк, ограбили і замордували 7 осіб;

23.IV. напали на хутір Дубова Гора, спалили і замордували 3 родини;

20.IV. спалили у с. Сварині – 30 хат;

15.IV. спалили разом з більшовиками с. Вербче – 20 хат;

За їх справою [доносом] арештовано в Сарненщині біля 20 осіб з терену...¹⁴ і т.д.

У II-му томі монографії на с. 1007 – 1028 автори помістили коротку довідку про українські націоналістичні угруповання, у якій допущено десятки різних помилок, особливо у розділі “Перелік діючих українських націоналістичних угруповань” (“Wykaz funkcyjnych ukraińskich ugrupowań nacjonalistycznych...”, с. 1014-1032), що свідчить про абсолютну необізнаність авторів із діяльністю націоналістичного підпілля на Волині. Про те, як Тарас Боровець став Максимом, ми вже згадували. Тепер порівняємо інформацію про керівництво ОУН Костопільського повіту з нашими даними:

Теренове керівництво (польські дані)

Повіт Костопіль

127. Керівник надрайону Стахій Ковальчук – 1945;

128 Надрайонний організаційний референт Григорій Левчук “Бурлій” – 1944;

129 Надрайонний референт СБ Григорій Таргоній “Лис” – 1944;

Теренове керівництво (дані автора)

Надрайон (повіт) Костопіль 1943 рік

1. Надрайонний провідник “Ворон”;

2. Надрайонний політичний референт “Хвильовий”;

3. Надрайонний референт СБ “Шворний” (М. Середа);

4. Надрайонний організаційно-мобілізаційний референт “Степовий” (В. Марков-Марковець);

5. Надрайонний референт зв’язку “Горний”.

У 1945 році посаду Костопільського надрайонного провідника ОУН займав Іван Кроль (“Зінько”, “Клим”). Йому підпорядковувався районний провідник Людовипільського району Стахій Ковальчук (“Юра”), якого польські історики зробили чомусь керівником надрайону.

Чим далі, тим більше подібних помилок допускають автори книги. Наприклад, командира УПА-Північ Дмитра Клячківського-“Охріма”, “Клима Савура” призначили, за їхнім твердженням, на цю посаду у 1942-43 рр., хоча її він займав з 1943 р. до 12 лютого 1945 року, коли загинув у бою з підрозділом внутрішніх військ НКВС. Вишкільний старшина УПА-Північ Василь Сидор-“Крегул” працював на Волині тільки у 1943 році і вже на початку 1944 року за наказом ГВШ був переведений на посаду командира УПА-Захід. А в книзі вказуються зовсім інші часові дані – 1942-1945.

Як бачимо, цей розділ II-го тому не витримує жодної критики. Можна ще порівняти інформацію про кількісний склад відділів УПА у квітні-травні 1943 року. Вони налічували всього 2-3 тисяч вояків, розкиданих по території двох областей, а не 15-20 тисяч, як пишуть польські дослідники. Так само хибне твердження про перехід у лави українських повстанців 5-ти тисяч поліцейських протягом 8-15 березня 1943 року, бо, за наявними джерелами, тогочасні загони УПА здебільшого нагадували партизанські боївки по 40-50 вояків, ніж регулярні військові підрозділи.

Читаючи назви до таблиць, складається враження, що автори монографії зробили велике наукове відкриття: “Кількість нападів на поляків зі смертельними випадками, здійснених ОУН-УПА та українською поліцією (1939-1945)” (таблиця 4) чи “Кількість поляків, убитих ОУН-УПА та українською поліцією в 1939-1945 рр.” (таблиця 5). Виглядає так, ніби УПА й українська поліція діяли у 1939-1940 роках. Проте українським історикам нічого не відомо про діяльність таких мілітарних і поліційних формувань у той період. А це ще раз свідчить про упередженість авторів та штучне роздування меж конфлікту і наводить на думку, що автори книги негласно вважають Волинь і Полісся «Східними кресами» II-ї Речі Посполитої. Саме це й було головною причиною польсько-українського протистояння на Волині. Гасло “Полища від моря до моря” зіткнулося з іншим – “Здобудеш Українську Самостійну Соборну Державу або загинеш в боротьбі за неї”. За гаслами стояли люди зі зброєю.

Ще одне зауваження. Такі масштабні маніпуляції хронологічними рамками дають можливість збільшувати кількість жертв (36543-36750 – мінімальна, доведена самими авторами на основі дослідження, 50000-60000 – максимальна, нічим не підтверджена й висунена скоріше як гіпотеза). Але й цифра “36000” з огляду на наведені вище аргументи ви-

¹⁴ Там само, стр. 37, арк. 91-92.

кликає серйозні сумніви, оскільки частина джерел подає приблизну кількість втрат. Та чи були вони насправді?

Згідно з таблицею 4 у 1940 році відбулося всього чотири напади на поляків. То чи варто взагалі вносити цей рік у “масові” вбивства поляків? Те ж саме стосується й 1939 та 1941 років, що ставить під сумнів концепцію авторів у цілому. У 1945 році зафіксовано 18 таких актів. Щоправда, це аж ніяк не говорить про масовість убивств, але це не завадило польським історикам скористатися цими даними для розширення хронологічних рамок свого дослідження. Таким чином, залишаються 1943-1944 роки, які, власне, і треба розглядати з різних точок зору, бо це дійсно була “пожежа” на Волині.

Найбільш цікавими нам видалися таблиці 7 і 8, повністю присвячені 1943 року. Інформація в них подається помісячно, що свідчить про деяку невпевненість В. і Є. Семашків у своїй концепції. Так, за січень 1943 року польським дослідникам вдалося виявити 93-94 вбивства поляків, більш-менш достовірна інформація про 56 із них: про 30 у сарнинському, 16-17 у Костопільському і 29 у Крем’янецькому повіті), за лютий відповідно 305 і 254. Ось тут, напевно, і треба шукати відповіді на питання, як і де саме розпочався польсько-українській конфлікт на Волині. Дані за жовтень, листопад і грудень 1943 року говорять про певну розрядку конфліктної атмосфери й очевидну незацікавленість керівництва ОУН і УПА у продовженні акцій проти польського населення. Про це свідчать події у Любомильському повіті, а також постійні спроби УПА захопити Панську Долину чи осередок самооборони Засмики. Отже, заперечувати відсутність у той час таких акцій немає сенсу.

Відповідно до даних таблиці достовірна інформація є про 18186-18208 жертв, але авторам хочеться бачити 33347-33454 загиблих поляків. На фоні обстоюваних раніше 100-200 тисяч цифри, наведені в даній праці, свідчать про позитивну тенденцію у польській історіографії до перегляду завищених даних про польські жертви в українсько-польському конфлікті. Та при цьому польська сторона забуває, що українці можуть виставити свій рахунок жертв від рук поляків, який перевищуватиме польський.

Таким чином, поява цієї книги перекреслює різні заходи на зразок конференцій “Польща – Україна: важкі питання”, бо показує, що серед постраждалих у міжетнічному конфлікті польська сторона бачить тільки себе. Автори даної монографії не спромоглися чітко виділити причини протистояння, проаналізувати політичну і воєнну ситуацію на Волині протягом Другої світової війни, але сміливо твердять про геноцид польського населення Волині. Соромно стає за такі поважні установи, як Канцелярія Президента Речі Посполитої Польської, Міністерст-

во культури Польщі та “Бюро Національної Безпеки”, які підтримують видання досить такі сумнівних, а часом і відверто сфальшованих історичних праць.

На завершення можна навести уривок зі звіту радянських партизанів, яких не звинуватиш у симпатії до українських націоналістів: “Польський офіцер по імені “пан поручик” – руководитель польского националистического отряда в Гуте Степанской – ездил к немцам, пил с ними и вел бои с националистами, играя с немцами и партизанами двойную игру... в село Гутостепанское немцы выдали полякам 4 пулемета и штук сто винтовок. Кроме того они выкопали пять пулеметов и в результате там имеется до 200 поляков вооруженных винтовками и 9-ю пулеметами. В селе Ставках немцы выдали полякам до 30 винтовок. Во многих селах, расположенных вблизи немецких гарнизонов, немцы дают полякам 3-5 винтовок. В селе Стаховка до 500 вооруженных поляков. По донесению наших людей эти вооруженные поляки готовятся к походу против националистов, а часть инструкторов связана с немцами.

Немцы с поляками сейчас проводят операции против националистов: окружают село, выбивают всех националистов и уходят”¹⁵.

¹⁵ Там само, фонд 1, оп. 1, спр. 1, арк. 36-38.